

Barnets och barndomens betydelse i Andersens "Eventyr og Historier"

Autor(en): **Chojnacki, Hieronim**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Beiträge zur nordischen Philologie**

Band (Jahr): **19 (1991)**

PDF erstellt am: **21.06.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-858287>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern. Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

- bevægelsen som sådan er international og har forskellig historisk baggrund i de enkelte nordiske lande.
- 2) At digtningen åbner sig, både internt gennem stileksperimenter og genrenedbrydning, men tillige gennem frugtbare dialoger med tidens teater, billedkunst og musik.
 - 3) At der i den romantiske periode sker en forskydning fra anvendelse af stof fra oldnordisk-middelalderlig tradition via indoptagelse af «det folkelige» i dets mere lavkulturelle former til en indbygning af personligheds-problemerne i tekster med en mere hverdagsrealistisk overflade. Samtidig sker der en forskydning fra versdigtningen til prosaens gennembrud.
 - 4) At romantikkens digtning må ses som et brud med et kristent, ortodokst og på forhånd defineret fortolkningsrum til fordel for en individuel åbenhed, hvor digteren som seer har specielle muligheder for at gribe meningen og være partner både for de nye naturvidenskabsmænd (specielt i Sverige og Danmark) og for de nye nationbuilders, som det ses i Norge, hvor man skulle frigøre sig, og i Danmark, hvor man skulle lære at klare sig uden bjergtoppe.

Finn Hauberg Mortensen, Odense

HIERONIM CHOJNACKI, GDAŃSK

Barnets och barndomens betydelse i Andersens «Eventyr og Historier»

Artonhundratalets intellektuella, moraliska och estetiska ideal var följande: en upplyst människa, utvecklingens konception förstådd som total, det sannas, det godas och det skönas tillväxt samt nuet, uppfattat som den högsta punkten av mänsklighetens utveckling. Människans viktigaste uppgift var att komma fram till den upplysta vuxenheten så snart som möjligt. Romantiken försökte tvärtom, upproriskt och programmatiskt, uppnå det som symboliserade naturen, naiviteten, spontaniteten, äktheten, början, det vill säga inte bara mänsklighetens början eller snarare – nationens, utan också barndomen genom att skapa en speciell myt om barnet.

När jag sysselsätter mig med barnets och barndomens motiv i litteraturen (eller bredare – i konsten), menar jag en särskild bild av den allra första delen av individens biografi. Det är inte någon obetydlig sak. Vuxenheten – enligt psykoanalysen – är avhängig av barndomen och denna syn ligger till grund för män-

niskans tolkning. Därför döljer frågan om det litterära sättet att utarbeta barnets motiv viktiga, existentiella, antropologiska och då och då eskatologiska frågor.

Metodologiskt placeras detta arbete i opposition till andra kända tolkningar av Andersens novellistik (sagor, berättelser som står i t.ex. *Eventyr, fortalte for Børn* fr. 1835–42 och i *Nye Eventyr* fr. 1844–48) vilka återspeglar författarens biografi och psykologiska drag. Frågor som kommer upp i dessa sammanhang är t.ex.: är «Den grimme ælling» en självbiografisk berättelse? eller: uttrycker författaren sin egen uppfattning om familjen Collin i «Skyggen»? Sådana frågor behandlas ej, inte heller frågan om Andersen är barnförfattare eller icke.

Här ser jag på alla 156 «eventyr» och «historier» som på en enda text som med sitt eget litterärt uttryckta idésystem står närmast den romantiska traditionen. Syftet med det här arbetet är att tolka ett av de mest betydande motiven såväl i Andersens författarskap som i hela romantiken, nämligen barnet och barndomen.

Det är svårt att föreställa sig att i den andliga och estetiska rikedom i Andersens sago- och berättelsevärld ett sådant romantiskt motiv som barnmotivet skulle kunna saknas. Denne klassikers, och framför allt romantikers, diktning för barn visar en tydlig benägenhet att framhäva och nobilitera barndomen, vilket även är fallet hos andra romantiker: särskilt E. T. A. Hoffmann, bröderna Grimm och deras företrädare Jean Jacques Rousseau och Friedrich Schiller. Denna nobilitering grundade sig på erkännandet av ett autonomt, unikt och ideellt värde hos barndomen i förhållande till andra livsperioder hos människan. Det orsakade att de romantiska barnen såg och hörde otroliga och oerhörda saker. De började leva bland spöken. Skräck, plågsamma föreställningar, grymhet, otroliga historier förföljde dem ofta. Barndomen som det romantiska livets skönaste saga, lyckolandet som finns i samma semantiska fält som natur och poesi – en sådan minnesbild gränsar ofta till det otroliga, maran och patologin. Det var priset som barnet fick betala för sitt litterära och moraliska avancemang.

Hans Christian Andersen är säkert förra århundradets mest representativa barnförfattare. Den framstående franska litteraturhistorikern Paul Hazard tvekade inte att kalla Hans Christian Andersen «barnförfattarnas furste» och att erkänna att hans författarskap var det uttrycksfullaste exemplet på framställningen av barndomen i Nordens litteratur. Denna franska litteratur-historiker talade även om Nordens suveränitet över Södern. Enligt honom visar man större respekt för barnen, för deras frihet, avskildhet och oavhängighet i nordisk litteratur. «För de latinska folken – säger Hazard i sin bok *Les Livres, les Enfants et les Hommes* – har barn alltid varit bara blivande människor; Nordborna har bättre förstått den större sanningen att de vuxna är och förblir bara barn».

En annan viktig iakttagelse är följande: Andersen skrev ofta också om barn. Barnen är sago- och berättelsehjältar och berättaren stiliserar sina meningar så att de återger barnens sätt att tala.

Av de 156 sagor och berättelser som Andersen skrev innehåller 76 olika betydande barnbilder och barngestalter från Danmarks dåvarande borgerliga kretsar. Om vi tog det faktum att barnet spelar huvudrollen som kriterium på de enstaka

texternas betydelse, skulle mängden av hans verk minska betydligt, men problematikens vikt skulle vara densamma, tycker jag. Reflektionen över barnproblemet i Andersens kortprosa väcker förresten många frågor, vilka man kan indela i två grupper, förbundna med varandra.

Den första gruppen består av de analytiskt-återgivande frågor som hänför sig till texterna. De är: hur ser Andersen på sina barnhjältar och hur presenterar han dem litterärt? Vad beror hans specifika syn på? Finns det någon utveckling i detta? Vilka karaktärsdrag har de positiva barnhjältarna och vad har de gemensamt med en typisk romantisk individualist? Vilken roll spelar den kristna inspirationen? Vilka moraliska värden symboliserar barnvärlden? Hur löser han relationen barnet och det onda i sagorna och berättelserna? Det finns en hel del andra frågor, men min framställning kan tyvärr inte ge svar på alla på grund av tidsbrist. Jag skulle snarare vilja framföra några synpunkter och forskningsproblem än fastslå en ny interpretationskanon.

Den andra gruppen består av de metodologiska frågorna. Huvudproblemet ligger i att man är osäker om sagornas tolkning – genom att visa barnbildernas och barndomens betydelse – kan berika vår kunskap om författaren, epoken, danskarna och människan, eller leder till en historisk men död sanning. Med andra ord, är Andersens barnbilder och porträtt intressanta för 1900-talets läsare? I framtiden ser jag också ett behov av att förena Andersens idéer med en viss pedagogisk teori.

Paul Hazard svarar på frågan, vad Andersen som «barnförfattarnas furste» har givit barnen. Syftet med mitt arbete är att beskriva de drag som bildar barnporträttet i sagorna och rekonstruera den värdeskala som finns bakom de dragen. De kontexter, dvs. romantiken och kristendomen, i vilka barnmotivet förekommer, ska också diskuteras. T.o.m. ytliga iakttagelser låter oss konstatera att barnet som litterär hjälte har samband med de väsentligaste problemen i Andersens romantiska värld: individen som står i motsatsförhållande till sin omvärld, livets mening i metafysiskt perspektiv, kärleken och döden, det goda och det onda, lyckan, lidandet och konsten.

För att kunna analysera ämnet har jag valt några verk, i vilka barnmotivet, tycker jag, är utarbetat i en mästerlig, syntetisk och representativ form. Till de mästerverken hör «Den lille havfrue», «Sneedronningen», och dessutom «Klokken», «De røde skoe», «Skrubtudsen».

De här sagorna har mycket gemensamt: den andra bottens närvaro (inom det symboliska betydelsesystemet) som berör de existentiella problemen, oppositionen: de vuxnas värld – barnens värld, ett av Andersens mest omtänkta motiv: upplevelsen av oändligheten, och framför allt ett likadant sätt att beskriva barngestalter.

Den avgörande rollen i barnskildringen har berättaren, eller rättare sagt hans sätt att tala. Detta sätt avslöjar berättarens förhållande till den värld han visar och han intar den allvetande demiurgens hållning. Berättaren vet allt om sina huvudpersoner (hjältar), värderar dem, ger råd och tar avstånd med hjälp av ironi och humor. Emellertid visar han ofta och programmatiskt sin sympati för män-

niskorna, särskilt barnhjältarna, vilkas beteenden han vänligt och «naivt» godkänner. Med sitt bestyrkande vill han påverka läsaren. Han försöker inte framställa någon bestämd barnfilosofi, något komplicerat system att känna och förstå världen. Berättarens ansträngningar syftar till att forma en vänlig, affirmativ och positiv stämning kring hjälten. Detta godkännande uttrycks genom ett visst ideal och värdesystem. Berättaren använder oftast sådana litterära grepp som t.ex. berättelse ur hjälten synpunkt, skildring av omgivningens gester som uttalar solidaritet och medlidande, användning av emotionella uttryck som kännetecknas av en uttrycksfull och klar värdering.

De sistnämnda greppens mål synes vara självklart. Just de greppen, valet av bilder och epitet, händelseförloppet och tankegången – allt detta visar en tendens att nobilitera barndomen, förstådd som ett ideellt grundmönster av en autentisk existens. Det här mönstret framgår, tycker jag, ur motsatsen till vuxenheten. Motsättningen mellan barnet (det är ofta synonymt med den romantiska individen) och de vuxnas värld är så viktig för Andersen därför att den har värderingskaraktär och ska diskreditera vuxenheten, en sfär som är förljugen, materialistisk, falsk, utan inbillningsförmåga och känslighet, belastad av det onda och inte i stånd att uppnå den riktiga lyckan och kärleken. Författarens antites, som också är en grundprincip för kompositionen, tillåter en bättre och mer dynamisk rekonstruktion av det positiva barnporträttet. Låt oss se hur det ser ut i hans sagor.

Den romantiska individualismen försåg varje människa med förbluffande oändliga möjligheter, men bara några få kunde fullborda drömmen om att överträda sina gränser. Hos Andersen kan framför allt barnhjältarna fullborda sin dröm, som t.ex. «Den lille havfruen» – ett ovanligt, tystlåtet och fundersamt barn som drömmer om att flytta till en annan värld. Drömmens källa är från början nyfikenhet, sedan kärlek till något annat och till slut hunger efter det absoluta. Priset hon måste betala är högt: lidande, ensamhet och ingen väg tillbaka, men genom kärleken och den gränslösa uppoffringen når den barnliknande sjöjungfrun odödligheten, alltså den eviga lycksaligheten. På det sättet förverkligar sjöjungfrun det riktiga, det goda samt mänsklighetens högsta idé dvs. strävan (jfr med motivet «das Streben» i Goethes *Faust*) efter att uppnå högre livsformer. Den här strävan, enligt den moraliska världens ekonomi, får i Andersens senare verk ett mycket mer religiöst uttryck. Huvudpersonernas upplevelseschema är detsamma: från den förlorade barndomens himmel plågsamma erfarenheter på jorden till den himmelska idyllen.

«Sneedronningen» är en berättelse om två fattiga och fromma barn som älskar varandra. Ett av barnen (Kay) drabbas av ondskans makt. Händelsernas komposition och sättet att berätta visar inte exakt den punkt då Kay förändras till en rationalist med iskallt hjärta, fast berättaren målar en mycket romantisk och suggestiv bild av ondskan (som är lockande och attraktiv). Gerdas säkra och kategoriska inverkan som strävar efter vännens befrielse är viktigare och står i centrum. Detta innebär att flickans karaktärsdrag och hennes handlingar bildar ett positivt moraliskt mönster.

Det är alltså karakteristiskt att Gerda är känslig för naturens röster och mycket lätt överträder både den synliga världens och den osynliga, fantastiska, övernaturliga världens gränser. I sin ädla strävan, som symboliseras genom en vandring till ett okänt land, visar sig Gerda vara en person med stor andlig kraft och med hjärtats väldiga rikedom. Hennes inre kraft framgår ur det faktum att hon är ett snällt, oskuldsfullt och fromt barn. Tack vare de här dragen segrar hon: hon avslöjar «den kalla och värdelösa Snödrottningens prakt», och genom sin osjälviska kärlek närmar hon sig den fullkomligaste gudomliga kärleken (*caritas*) som i kristendomen innebär underdånighet ända till döden.

De två exemplen som utgör ett slags mönster i detta föredrag låter oss förstå tre väsentliga och karakteristiska drag i Andersens barnbild och tolkning av barndomen.

1. Det viktigaste man kan observera hos barnet i Andersens sagor är tydligen övertygelsen att *barnet är en varelse som står närmast sacrum*. Närmast – det betyder någon som tack vare sin fantasi och känslighet kan ta kontakt med Guds ordning, höra röster och erfara hemligheter tillhörande den andra världen, slutligen uppleva tillstånd av religiös extas, av fred, glädje och lycka («Klokken», «Den lille pige med svovlstikkerne»). Andersens idé, som iakttar det som är gudomligt hos barnet, återspeglar kristendomens teologiska definition av barnet. Definitionen var populär inom romantiken. Den innebär att Guds kungarrike uppenbarar sig i barnet som syns genom beredskap och förmåga att ta emot Gud. Det är lätt att föreställa sig hur många viktiga konsekvenser den här tanken har överhuvudtaget. Hos Andersen har den formen av ett förlorat Arkadien som stödjer sig åtminstone på två värden: livsglädjen och leken. Enligt den här uppfattningen determinerar barndomsminnena människans senare liv. Människan strävar bland lidandet, det onda, synden, döden efter världens osynliga Gudsordning. Den sistnämnda världen som står i en stark kontrast till det timliga betraktar Andersen romantiskt med hjälp av litterära grepp som den vackraste sagan. Bara barn och konstnärer (ibland är de synonyma) kan uppleva det Oändliga, alltså stiga in i det nya Arkadien.

2. Följden av den rekonstruerade reflektionen över barnet är en idé som syftar på barnet såsom på *en modell i strävandena efter heligheten*. I överensstämmelse med Kristus evangeliska lära beror betydelsen av Andersens barngestalter på det faktum att de vittnar om den oskuldsfullhet som skaparen avsåg för människan. Denna oskuldsfullhet, förlorad genom synden, måste uppnås med möda. I den mödan samt hjärtats ansträngning utgör barnets bild inspiration och en källa till förhoppningar för människan. Ur denna mer praktiska och etiska synpunkt framgår andra moraliska värden som skapar barnets fullkomliga bild i Andersens kortprosa. Till dessa hör först och främst fromhet och kanske ännu mer oskuldsfullhet och därefter en rad ideala egenskaper: ödmjukhet, godhet, uppriktighet, mod, beredskap till gränslösa uppoffringar, enkelhet, lätthet att tro och tillit.

Det var vanligt under romantiken att barn förseddes med ovanliga och rikliga gåvor. När Andersens barn spelar de positiva hjältarnas roller visar de på sätt och

vis resultatet av dessa gåvor. De har en andlig kraft och tack vare kraften kan de övervinna både världens ondska och sin egen ofullkomlighet – nämligen att de är tysta, svaga och ensamma.

3. Teodicéns plågsamma problem. Av det som jag redan har sagt kan man sluta sig till att Andersens barndomsbild är en idyllisk bild och att den inte har något samband med romantikens barn utan bara med kristendomens. Såvitt man vet är romantikens barn en hjälte, vars bestämmelse är olyckan, och som är försedd med lidande och en säregen känslighet, förändligad, poetisk, inte skapad för att leva i denna värld, alltså ofta döende. Både den romantiska bilden och det plågsamma och svåra problemet i kristendomens teodicé (alltså frågan varför onskan finns när Gud finns) förekommer i författarens novellistik också i fråga om barn. Det ondas närvaro, lidandet, dödsbilder och även frenetiska visioner är för några uttolkare ett bevis på att Andersens litteratur om och för barn (i jämförelse med andra representanter för en sådan litteratur) är mycket originell. Det är därför Andersens barn inte är isolerade från det onda eller döden och deras barndom inte är framställd som den ursprungliga lycksaligheten och harmonin, isolerad från livets brutala erfarenheter. Med andra ord, barnens oskuldsfullhet kontrasteras ständigt mot det onda som tillhör den här världen. Den här världen betyder de vuxnas värld med dess hyckleri, brist på fantasi, med dess materialism, enfaldighet, okunnighet, moraliska ignorans och allmänna okänslighet för estetiska eller metafysiska frågor. Mot denna negativa bakgrund ökar Andersens snälla, fromma och oskyldiga barn i värde. Författarens optimism har aldrig varit av det lätta slaget, alltså är den inte heller det i förhållande till barn. I Andersens sagor och berättelser är det mycket tydligt att barnen är utsatta för rädslan och lidandet inför döden och livets hemska sidor. Det är någonting känt i romantiken. Trots det måste bilderna av de negativa barnhjältarna, atmosfären av skenbar hopplöshet och onskans seger ge vika för den glädjande förhoppningens perspektiv som har sitt ursprung i kristendomen och Nya testamentet.

Slutligen kan man kanske fråga hur aktuell Andersens barnbild är mot slutet av 1900-talet. Ett slags svar skulle kunna erbjudas av antalet bokupplagor av den kände danskens verk och lånestatistiken från olika bibliotek. Man kan betrakta frågan också i relation till det nutida intresset för barnet (t.ex. barnet som född konstnär – målare, vilket Picasso framhöll) eller barndomen som ett kulturvärde (också i litteraturen, t.ex. i Salingers *Catcher in the Rye*). Fortfarande finns det en åsikt, ärvd efter romantikerna och fortsatt genom psykoanalysen och olika pedagogiska teorier, att barndomen har ett speciellt värde och om värden som är förknippade med barndomen. Denna åsikt är mycket populär bland människor som avlyssnar och låtsas vara barn eftersom de tycker att det inte finns något liv för de vuxna.

Andersens barnbilder tillfredsställer också den nutida längtan efter ett tydligt värdesystem. De bjuder på en själsrikedom och skapar en modell av människans attityd till sacrum. De innebär nödvändigheten att sträva efter högre livsformer. I den europeiska kulturen har ett sådant förslag sin fasta plats.